

ÜNİVERSİTELERİMİZİN BİLGİYE ERİŞİM SORUNLARI İLE ULUSAL AKADEMİK AĞ VE BİLGİ MERKEZİ

İrfan ÇAKIN*

ÖZ

Bu çalışmada, üniversite kütüphanelerimizin sorunları; yönetim, mali destek, personel ve koleksiyon bağlamında genel bir gruplandırmaya tabi tutularak incelenmiştir. Ayrıca, üniversitelerimizde bilgiye erişim olanaklarının iyileştirilmesi amacıyla, YÖK Dokümantasyon Merkezi'nin yeniden yapılandırılması sonucu kurulan Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi'ndeki kimi uygulamalar da eleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Üniversite Kütüphaneleri, Üniversite Kütüphanelerinin Sorunları, ULAKBİM

ABSTRACT

The problems of university libraries in Turkey have been considered in terms of government, financial resources, personnel and collection. The study also has provided a critical review of the administrative policies of the recently established Turkish National Academic Network known as ULAKBİM.

Keywords: Turkish University Libraries, Problems of the Turkish University Libraries, ULAKBİM.

GİRİŞ

Bilgi toplumuna yönelişin öngördüğü yeniden yapılanma ortamında, nitelikli insangücünün yetiştirilmesi kadar bilimsel ve teknik bilgi düzeyinin yükseltilmesi sorumluluğunu taşıyan üniversiteler, öyle görülmektedir ki, 21.yüzyılın bilgi toplumunda bugün olduklarından çok daha fazla öneme sahip gözde kuruluşlar ola-

* Prof. Dr.; Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesi (cakin@hacettepe.edu.tr)

rak varlıklarını sürdürecekler. Eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinin en üst düzeyde üniversitelerde yürütülmekte olduğu gerçeği, sanayileşme sürecini tamamlamış ya da tamamlamakta olan bir çok ülkenin bu kuruluşlara büyük ölçekli yatırımlar yapmasına yol açmaktadır. Küreselleşme sürecindeki dünyamızda eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerine en çok yatırım yapanlar ile bilgiyi üretime ve hizmetlere en başarılı şekilde dönüştürebilen ülkelerin uluslararası rekabette üstünlük kazanacağını söylemek şimdiden olasıdır.

Bilgi toplumuna yönelişin esintileri, 1990'lı yıllardan başlayarak ülkemizde de yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Henüz sanayileşme sürecini tamamlayamamış olmamızdan ötürü, bir yandan "bu tarihsel açığı kapamak" diğer yandan da, bilgi toplumuna yönelişin öngördüğü toplumsal yapılanmayı aynı zaman aralığında gerçekleştirmek durumuyla karşı karşıyayız (Türkiye'nin... 1997: 23). Bu bağlamda üniversitelerimize çok önemli görevler düşmektedir. Çünkü üniversiteler bu iki sorunun bir arada çözümlenebilmesi için gereken, özgür düşünceli, araştırmacı ruhuna sahip, bilgili, yetenekli ve üretken insan gücünü yetiştirerek ve ayrıca, ekonomik yarara dönüştürülebilecek bilimsel ve teknolojik bilgiyi üreterek katkıda bulunurlar. Üniversitelerin bu konulardaki etkinlikleri de, ilgili alanlarda o güne değin edinilen bilgi birikimine tutarlı ölçüde erişimin sağlandığı ortamlarda üretken olabilmekte ve yararlı sonuçlar vermektedir. Var olan bilgilere erişim sağlanmadan ne gerçek anlamda bir eğitim ve öğretim ortamından, ne de bilime ve topluma katkısı olan araştırmalardan söz edilebilir.

İlk üniversitelerin oluşumundan başlayarak, üniversite yapılanması içinde her zaman yer almış olan kütüphaneler, özellikleri gereği gereksinim duyulan her türlü bilgiyi, istemde bulunan herkese iletme konumunda ve zorunluluğunda olan başlıca bilgi merkezleridir. Üniversite ile kütüphane arasındaki ilişkinin özünde, birinin bilgiye ve dolayısıyla bilgi kaynaklarına olan bağımlılığı, diğerinin ise bilginin sağlandığı, düzenlendiği ve kullanıma sunulduğu yer olması yatmaktadır

Bilginin artış hızı günümüzde akıl almaz boyutlara ulaşmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana, önceki dönemlerde gerçekleştirilenlerden çok daha fazla

kitap yayınlanmıştır. Harvard Üniversitesi Kütüphanesi'nin, ilk bir milyon kitabını oluşturması için yaklaşık 275 yıl gerektiği, son bir milyonunu oluşturmasının ise yalnızca beş yıl aldığı ifade edilmiştir (Bok 1995: 139). Bilgi miktarındaki bu artıştan uzmanlar bile yakınır hale gelmiştir. Uzmanların kendi alanlarında güncel kalabilmeleri büyük çabalar gerektirmektedir. Araştırma yapılan konuda nelerin yapılmış olduğunu bilmemek, yapılmış yeniden yapmak gibi gereksiz bir çabayı da birlikte getirmektedir ki, bu da boşuna zaman, emek ve para kaybı demektir. Bu lüksü karşılayacak bir konumda olmadığımız da açıktır. Kaldı ki, günümüzde, üniversitelerde görev yapan araştırmacılar için en büyük sorun, istenilen konuda nelerin yayınlanmış olduğunu saptayabilmekten öteye geçerek, akıl almaz boyutları bulan bilgi yığınınından nelerin seçilmesi gerektiğine ulaşmıştır.

Günümüzün çağdaş üniversitelerinde, araştırmacıların boş yere yitirdiği zaman, emek ve para, bilgi merkezleri olarak adlandırılan kütüphanelerin araştırma sürecinde etkinleştirilmesiyle önemli ölçüde azaltılabilmektedir. Bu merkezlerde görev yapan profesyonel kütüphaneciler tarafından gerçekleştirilen yayın taraması, güncel duyuru, seçmeli bilgi yayımı, dizin ve öz hazırlama, bibliyografya ve işbirliği çalışmaları bu bağlamda üniversite yönetimleri tarafından desteklenmekte ve uygulanan politikalarla özendirilmektedir. Böylelikle, gereksinim duyulan bilgi, araştırmacılara "gereksinim duyulan anda, gereksinim duyulan kapsamda ve elverdiğince ekonomik biçimde" ulaştırılabilmektedir. Yaşanmakta olan değişimin neredeyse simgesi haline gelmiş olan bilgisayarların bu merkezlerde bilginin sağlanması, düzenlenmesi, depolanması, erişimi ve iletiminde kullanılmasıyla, söz konusu hizmetlerde hız ve güvenilirlik de önemli ölçüde arttırılmıştır.

Yükseköğretim sistemimizde 1933 reformuyla başlayıp devam eden yasal düzenlemelerin özünde, yükseköğretimi yaygınlaştırmak, eğitim-öğretimin niteliğini yükseltmek ve araştırma yapmaya özendirmeye yönelik çağdaş yapılanmayı gerçekleştirmek olmasına karşın, yapılmış olan değişikliklerin hiç birinde akademik çalışmaların verimliliği ile doğrudan ilişkisi olan kütüphane kurumunun etkinliğini arttırıcı düzenlemelere yer verilmemiştir. Kütüphane kullanma alışkanlığının da toplumsal niteliklerimiz arasında yer almadığı dü-

şünülürse, "üniversitenin kalbi" diye tanımlanmış olan kütüphanelerin üniversitelerimizle olan ilişkisinin, ülkemizde, göstermelik olmaktan öteye geçemediği söylenebilir. Buna karşın çağdaş üniversitelerinin kütüphanelerine tanıdıkları olanaklar, bu kurumların üniversitelerin 'kalbi' olduğu düşüncesini doğrular niteliktedir.

Bir ülkenin gelişmişliği ile o ülkedeki üniversitelerin gelişmişliği arasında bir ilişki olduğunu irdelemek için dile getirilmiş bir deyişi (Büyükerşen 1992), üniversite ile kütüphane arasında da benzer bir ilişki olduğunu vurgulamak için uyarlayacak olursak: "Uluslararası düzeyde tanınmış hiçbir üniversite yoktur ki kütüphaneleri gelişmemiş, tanınmayan hiçbir üniversite yoktur ki kütüphaneleri gelişmiş olsun" diyebiliriz.

SORUNLAR

Hizmetinde bulunduğu üniversitenin gereksinim duyduğu her türlü bilgiyi, netür bir kaynaktan yer alırsa alsın, sağlamakla, düzenlemekle ve bunlardan yararlanılması yolunda öğrencilere, öğretim elemanlarına ve diğer araştırmacılara hizmetler vermekle yükümlü olan üniversite kütüphanelerimiz, günümüzde çok yönlü sorunlarla iç içe yaşamaktadırlar. Bu sorunlar arasında başlıcaları:

1. Yönetime İlişkin Sorunlar: Üniversitelerimizde kütüphane hizmetlerin yönetimi ve örgütlenmesi, 2547 sayılı "Yükseköğretim Kanunu" ile onu izleyen 19 Ağustos 1982 tarihli Yükseköğretim Kurulu'nun "İlke kararı" ve 124 sayılı "Kanun Hükmünde Kararname" çerçevesinde, merkeziyetçi bir anlayışla yapılandırılmış olup, uygulamalardan "Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlıkları" sorumlu tutulmuştur. Çok sayıda fakülte, enstitü, bölüm, seminer kütüphanelerinin var olduğu birçok üniversitemiz için kütüphane hizmetlerinin merkezleştirilmesi, hem mali hem de insan kaynaklarının verimliliği bağlamında olumlu bir girişim olmakla birlikte, izleyen dönemlerde gerekli yönetmeliklerin çıkarılmamış olması nedeniyle kütüphaneler arasındaki yönetimsel ilişki karanlıkta kalmıştır. Özellikle

fiziksel konum itibariyle şehir içinde geniş bir coğrafi alana yayılmış fakülteleri bulunan üniversitelerimizde etkin bir merkezi yönetimden söz etmek mümkün değildir. Kütüphaneler arasındaki koordinasyon kopukluğu bir yana, yeterli sayıda ve nitelikte kütüphanecilere sahip bulunmayan merkez kütüphanelerinin iş yükünde büyük artışlar olmakta ve merkez kütüphaneler tarafından fakülteler için satın alınan bilgi kaynakları, fakülte kütüphanelerine gönderilmeyerek hizmetler önemli ölçüde engellenebilmektedir (Toplu 1992: 90).

Eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri ile kütüphane yapılanması arasındaki doğal ilişkinin ilgili mevzuatta dikkate alınmayarak, üniversite kütüphanesinin idari bir birim olarak tanımlanmış olması sorunlardan bir diğeridir. Batı üniversitelerinin çoğunda üniversite kütüphaneleri akademik birim olarak görülmekte ve kütüphane yönetimi üniversitenin tüm akademik kurullarında temsil edilmektedir. Böylelikle eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinin gelişimi konusunda doğrudan bilgilenmesi sağlanan kütüphane yönetimi, ilgili alanlarda gerekli hizmetlerin planlanmasını zamanında yapabilmektedir. Yine bu üniversitelerde öğretim üyelerinden oluşan istişari düzeydeki kütüphane komisyonlarının, üniversite yönetimi ile kütüphane arasında adeta bir köprü kurarak, bilgi hizmetlerinin verimliliğini artırma doğrultusunda olumlu çalışmalar yaptıklarına da tanık olmaktadır. Ayrıca, profesyonel kütüphaneciler tarafından yönetilen çağdaş üniversitelerdeki kütüphanelerin, teknolojinin tüm olanaklarını kullanabilmeleri konusunda üniversite yönetimlerince desteklendiklerini de belirtmek gerekir. Ülkemizde ise Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanı olarak görev yapanların büyük bir çoğunluğu çağdaş bilgi hizmetlerinin içeriğini ve boyutlarını değerlendirebilecek profesyonel bir öğrenim görmedikleri gibi, ilgili alanda deneyimli olduklarını söylemek bile güçtür.

2. Mali Desteğe İlişkin Sorunlar: Doğası gereği pahalı olan kütüphane hizmetlerinin etkinliği, parçası bulunduğu üniversitenin kendisine sağladığı parasal destekle doğru orantılıdır. Kullanıcılarının çeşitli düzeylerdeki bilgi gereksinimlerinin karşılanabilmesi için bu kütüphanelerin sadece yazılı ve basılı

bilgi kaynaklarını değil, ayrıca elektronik ortam da dahil olmak üzere her türlü kayıtlı bilgilerden haberdar olmaları ve gerektiğinde bunları kullanıma sunmaları beklenilir.

Üniversite kütüphanelerinin finansmanı açısından kanımızca en önemli sorun, kamu üniversitelerinin kütüphaneleri için harcanan para miktarının ne olduğuna yönelik güvenilir istatistiki bilgilerin bulunmayışıdır. Üniversite bütçelerinden bilgi kaynakları alımları için ayrılan ödenekler esas alındığında, üniversitelerimizin kitap ve süreli yayın alımı için ayırdıkları miktarın üniversite bütçesi içindeki oranının, 1980li yıllardan bu yana ortalama %0.50 ile %0.90 arasında değişmekte olduğu anlaşılmaktadır. 1997 yılı için bu oran %0.73'tür. Bilgi kaynağı alımında mali açıdan bir sınırlama içinde bulunmayan Bilkent Üniversitesi bir yana bırakılırsa, bütçesinden oran itibarıyla en fazla kaynak ayıran üniversitelerimiz; Boğaziçi (%3.78), Orta Doğu Teknik (%2.14) ve İstanbul Teknik (%2.09)'tir. Oranın en düşük olduğu üniversiteler ise; Trakya (%0.23), Zonguldak Karaelmas (%0.27) ve Osmangazi (%0.28)'dir (T.C. Resmi Gazete 1996:22862). Boğaziçi, Orta Doğu ve İstanbul Teknik üniversiteleri dışında, üniversitelerimizin bilgi kaynakları alımı için bütçelerinden ayırmış oldukları ödeneklerin oranı, uluslararası düzeyde öngörülen asgari %2 -%3'ün oldukça altındadır.

3. Personele İlişkin Sorunlar: Üniversite kütüphanelerinin hizmetlerinde başarılı olmaları, bu kuruluşlarda yeterli nitelik ve nicelikte insan gücünün çalıştırılmasını zorunlu kılar. 1997 yılı itibarıyla üniversitelerimizin kütüphane ve dokümantasyon dairesi başkanlıkları denetimindeki merkez kütüphanelerinde çeşitli düzeylerde görev yapmakta olan personelin sayısı toplam 970 olup, bu sayı 1 (Balıkesir Üniversitesi) ile 118 (Boğaziçi Üniversitesi) arasında değişmektedir. Kimi üniversitelerimizin kütüphanelerinde profesyonel anlamda kütüphaneci hiç bulunmazken, örneğin, Zonguldak Karaelmas, Selçuk, Balıkesir gibi, önemli bir kısmında ise profesyonel kütüphaneci sayısı 1 ile 3 arasında değişmektedir. Üniversite kütüphanelerinde görev yapan toplam personelin ancak % 28'i üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi almıştır (Türkiye... 1998).

1750 sayılı “Üniversiteler Kanunu” ile gündeme gelen ve 2547 sayılı “Yükseköğretim Kanunu”nda da yer alan, kütüphanelerde “uzman” kadrolu personelin çalıştırılabilir olması, bir süre için eğitilmiş ve deneyimli kütüphanecilerin buralarda odaklanmasına neden olmuşken, özel vakıf üniversitelerinin yanı sıra özel kuruluşların her geçen gün artan bilgi gereksinimlerini karşılamak için önerdikleri cazip olanaklar, kamu üniversitelerinde görev yapan profesyonel kütüphanecilerin bu kurumlara kaymalarına yol açmaktadır. Gerçekte, üniversitelerimizde görev yapan kütüphanecilerin ancak %60’ı akademik uzman kadrolarında çalışmakta, diğerleri ise “genel idari hizmetler” kategorisinde görev yapmaktadırlar (Çelik 1990:159).

Eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinde yaşamsal değeri olan kütüphanelere, üniversitenin herhangi bir anabilim dalında bulunması gereken asgari öğretim üye yardımcıları kadroları sayısına eş düzeyde “uzmanlık” kadrolarının ilke olarak ayrılamamış olması, üniversitelerimizde yürütülmekte olan eğitim-öğretim ve araştırma programlarının erişebileceği nitelik açısından oldukça düşündürücüdür. Genellikle örneklediğimiz, ancak bir türlü gerçekleştiremediğimiz çağdaş ulusların üniversite yapılanmalarında, üniversite kütüphanecilerinin gerek mali gerekse statü olanakları itibarıyla öğretim üyeleriyle karşılaştırılabilir bir konumda olduklarını belirtmek gerekir.

4. Koleksiyona İlişkin Sorunlar: Öğrencilerin, öğretim elemanlarının ve diğer araştırmacıların üniversite kütüphanesine yönelik beklentilerinin başında, gereksinim duydukları bilgi kaynaklarını orada bulabilecekleri sayıltısı vardır. Gerçekte kütüphanenin üniversite örgütlenmesi içindeki varlığının gerekçesi de budur. Bu nedenle üniversite kütüphanelerinin “uygun” nitelikte ve nicelikte bir koleksiyonu, kullanıma hazır bulundurmaları beklenilir. Bir üniversitenin sahip olması gereken koleksiyonunun ne olması gerektiği konusunda ülkeden ülkeye farklılaşan uygulamalar söz konusudur. Örneğin, ABD’de üniversite kütüphanelerinin koleksiyonu milyonlarla telaffuz edilirken, İngiltere’de standart bir üniversite için milyonlara yaklaşan düzeydedir. Genelde 300.000 ciltlik bir kitap

koleksiyonunun üniversitelerde gereksinimin %75'ini karşılayabildiği, 600.000 ciltlik bir kitap mevcudunun da bir üniversitenin kendi ayakları üzerinde durabilmesi için yeterli olabileceği ifade edilmektedir (Whithers 1988:31).

Çeşitli bilim dallarında, araştırma sonuçlarını diğer basılı kaynaklara oranla daha çabuk yansıttıkları için sıklıkla başvuru sürelili yayınlarda öngörülen standart ise, aboneliği devam eden 3.000 süreli yayındır. ABD ve Kanada'daki üniversite kütüphaneleri için bu rakam, üniversitelerde yürütülmekte olan lisans ve lisansüstü programları ile kullanıcı sayıları çerçevesinde daha da artabilmektedir. Örneğin, 13.000 öğrencisi olan bir üniversitenin kütüphanesinde bulundurulması gereken süreli yayınlı sayısı 7.250'dir (Whithers 1988: 31, 37).

Uluslararası standartlar dikkate alındığında, üniversitelerimizdeki kütüphane ve dokümantasyon dairesi başkanlığı denetimindeki kütüphanelerden hiç birinin kitap ve süreli yayınlı koleksiyonları itibarıyla, kendi ayakları üzerinde durabilecek düzeyde olmadığı söylenebilir. Yarım milyon ciltlik kitap koleksiyonuyla en zengin durumda olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, konumunu ülkemizde kurulan ilk üniversitenin kütüphanesi olmasına, kuruluş özelliklerine ve derleme yasası çerçevesinde ülkede yayınlanan her eserden bir kopyayı ücretsiz olarak edinme ayrıcalığına borçludur.

1993 yılında ülkemizdeki üniversite kütüphanelerinin satın alma yoluyla sağladıkları toplam kitap ve süreli yayınlı sayısının 20.000 olduğu belirtilmiştir. Aynı yıl, Suudi Arabistan'daki üniversite kütüphaneleri için bu sayı, 95.000, İran'da 199.000, Bulgaristan'da 290.000, Danimarka'da 303.000, Fransa'da 349.000, Hollanda'da 641.000, İngiltere'de 1.656.000, Almanya'da 2.627.000, Japonya'da ise 7.282.000 olmuştur (Türk... 1993: 30).

1997 yılı itibarıyla üniversite kütüphanelerimizin %42'sinin koleksiyonu 1.000-20.000 cilt kitaptan oluşmakta olup, %23'ünün koleksiyonu ise 20.000-40.000 arasındadır. Merkez kütüphanelerinin 100.000 kitabın üstünde koleksiyona sahip olduğu üniversiteler arasında Anadolu, Atatürk, Boğaziçi, Bilkent, Dokuz Eylül, Hacettepe, Marmara, ODTÜ, Selçuk ve Uludağ bulunmaktadır. Bu üniversitelerden Bilkent, Boğaziçi ve ODTÜ'nün kütüphane koleksiyonları 200.000-300.000 arasındadır (Türkiye ... 1998).

Üniversite kütüphanelerimizin kitap koleksiyonları açısından yetersizliği, abone olunan süreli yayınlar için de geçerlidir. Üniversite kütüphanelerimizin %40'nın abone oldukları süreli yayın sayısı 1-100 arasında, %16'sının 100-200 arasında, %17'sinin 200-500 arasında, % 19'unun 500-1.000 arasında, % 6'sının 1.000-2.000 arasındadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi dışında sadece bir tanesi, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nin abone olduğu süreli yayın sayısı 3.000'e yaklaşmaktadır (Türkiye ... 1998).

YÖK DOKÜMANTASYON MERKEZİ'NDEN ULAKBİM'E

Üniversitelerimizin 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle başlayan yeniden yapılanması sürecinde, üniversitelerimizin bilgiye erişim sorunlarının iyileştirilmesi konusunda gerçekleştirilen en önemli oluşum, 1983 yılında kurulan Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon ve Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi'dir. Dokümantasyon Merkezi, Haziran 1996'ya kadar faaliyette bulunmuş, ancak bu tarihte TÜBİTAK'a devredilerek yeni kurulan Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM)'nin Ulusal Bilgi Merkezi (UBİM)'in ayağını oluşturmuştur.

YÖK Dokümantasyon Merkezi, üniversitelerimizde var olan bilgi kaynaklarının araştırmacıların bilgi gereksinimlerini karşılamakta yetersiz olduğundan hareketle, üniversitelerde yer alan her türlü akademik programın öngördüğü geniş kapsamlı bir süreli yayın koleksiyonunu ulusal bir merkezde hizmete sunulabilmek amacıyla kurulmuştur. Böylelikle, bir çok üniversitemizin mali sıkıntılar nedeniyle satın alamadıkları bilimsel nitelikli süreli yayınlara erişim sağlanmış olmakla kalınmayacak, ayrıca, üniversitelerimizin yoğunlukla kullanmadıkları süreli yayınlar için ayrı ayrı harcamalarda bulunması da önlenmiş olacaktı. Kuruluşunu çok kısa bir süre içinde tamamlayan Dokümantasyon Merkezi, 1987 yılında abone olduğu 13.520 süreli yayın koleksiyonu (1981 ... 1988: 31) ile üniversite mensuplarının bilimsel yayınlara erişmelerine olanak sağlayan gözde bir kurum haline gelir. Sunulan hizmetler arasında yer alan uluslararası veri tabanlarının araştırmacıların talepleri çerçevesinde çevrimiçi ya da CD-ROM

ortamında taranması, geniş bir referans koleksiyonuna dayalı olarak verilen müraعات hizmetleri ve ayrıca, gelen taleplerin Merkez'in kendi koleksiyonu ile karşılanamaması durumlarında yurtdışındaki benzer kuruluşlar aracılığıyla getirilebilmesi, üniversitelerde görev yapan araştırmacılar açısından memnuniyetle karşılanmıştır. Kanımız odur ki, Türkiye'nin bilimsel ve teknolojik gelişmişliğini ölçmek için kullanılan önemli göstergelerden biri olan, uluslararası düzeyde kabul gören hakemli dergilerde yer alan Türkiye kaynaklı makale sayısının artmasında ve buna bağlı olarak Türkiye'nin 1983 yılında, dünya ülkeleri sıralamasında 45. olan yerinin 1997 yılında 27'e yükselmesinde Dokümantasyon Merkezi'nin büyük rolü olmuştur.

Yükseköğretim Kurulu'nun kendi bünyesi içinde oluşturmuş olduğu Dokümantasyon Merkezi'ne yönelik yaklaşımlarında, 1990'lı yıllardan itibaren bir anlayış değişikliğinin başladığını söylemek mümkündür. Üniversite mensuplarının, yaptıkları çalışmalar gereği gereksinim duyacakları bilgileri nereden ve nasıl temin edebilecekleri düşünülmeden, abone olunan süreli yayın sayısında, bilimsel dergi maliyetlerinin sürekli artmakta olduğu gerekçesiyle, sürekli kesintiler yapılmaya başlanmıştır. 1991 yılında 19.791 başlık süreli yayına (Türkiye... 1992) sahip olduğu belirtilen YÖK Dokümantasyon Merkezi'nin süreli yayın aboneliğinin 1993 yılında 9.938'e (Türkiye... 1994), 1995'te 6.486'ya (Türkiye... 1996) ve daha sonra TÜBİTAK'a bağlı UBİM olarak 1997'de de 4.880'e düşürüldüğü görülmektedir (Türkiye ... 1998).

Bilimsel dergi maliyetlerinin sürekli artmakta olduğu doğru bir saptama olmasına karşın, bu durumun süreli yayın aboneliklerinde kesintiye gidilmesi için yeterli bir neden olamayacağı açıktır. Çünkü söz konusu artış 1990'lı yıllara özgü bir olgu değildir. 1980'li yıllardan beri süreli yayın birim fiyatlarında dolar bazında yıllık ortalama %11'lik bir artış düzenli olarak yapılmıştır. YÖK Dokümantasyon Merkezi'nin kuruluş gerekçesinin, üniversitelerimizin sınırlı mali olanakları nedeniyle sağlayamadıkları süreli yayınların ulusal bir merkez aracılığı ile ortak kullanıma sunmak olduğu ve böylelikle, "israfın" önlenebileceği olduğu unutulmuş gibidir. Başlangıçta tüm üniversitelerimizden gelebilecek süreli yayınlara dayalı her türlü bilgi talebinin karşılanması planlanmış iken, ödenek yetersizliği ya da

yeterince kullanılmıyor gerekçeleriyle ve belki de, üniversitelerimizin bilimsel ve teknik bilgi üretimine yönelik bir yatırım olarak düşünülmesi gerekirken, YÖK'ün omuzlarında yıllık ortalama 3-5 milyon dolara mal olan bir yük olarak düşünülmüş olmasından ötürü de TÜBİTAK'a devredilmesi gündeme gelmiştir.

Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM), TÜBİTAK bünyesinde hizmet vermekte olan Enformasyon Hizmetleri Müdürlüğü ile YÖK bünyesinde faaliyet gösteren Dokümantasyon Merkezinin, TÜBİTAK çatısı altında yeniden yapılandırılması sonucu 1 Haziran 1996 tarihinde kurulmuştur. ULAKBİM'in kuruluş amacı "...eğitim ve araştırma-geliştirme yapan kişi ve kuruluşlar (ulusal inovasyon merkezleri) arasında Türkiye çapında bir etkileşimli iletişim ortamı sağlamak ve benzer amaçlı yurt dışı ağlarla da bağlantısı olacak bu ağ üzerinden eğitim ve araştırma ortamının birikimini yansıtan bilgi kaynaklarına erişim olanağı sunmaktır.." (Tonta 1997: 66-71). Yükseköğretim Kurulunu'nun bu yeni oluşumdan beklentisi ise, "...Ülkemiz sathında kurulacak akademik ağ üzerinden tüm kütüphaneler, arşivler, dokümantasyon ve bilgi merkezleri birbirlerine bağlanacak ve kullanıcılar odalarındaki bilgisayarlar vasıtası ile elektronik ortamda her türlü bilgiye ulaşabileceklerdir...Yükseköğretim Kurulu bünyesindeki Dokümantasyon Merkezi söz konusu ağın odak noktasını oluşturacak (tır).." (Türk ... 1997: 80) sözleriyle ifade edilmiştir.

Üniversitelerimiz ve araştırma-geliştirme kurumları arasında ulusal bilgi birikimini yansıtan ve uluslararası bilgilere erişimi sağlayan etkileşimli bir iletişim ortamının oluşturulması, hiç kuşku yok ki, küreselleşmekte olan dünyamızın bilgi pazarında yer alabilmek için son derece önemlidir. Bu bağlamda 1986 yılında BITNET ve 1993 yılında da TR-NET deneyimlerinden sonra, ULAKBİM bünyesinde Nisan 1997'de faaliyete geçen Ulusal Akademik Ağ (ULAKNET), ülkemizin ulusal enformasyon yapılanmasının temel öğelerinden biri olmuştur. 29 Mart 1997- 6 Mart 1998 tarihleri arasında bir çok üniversite 64Kbps ile 2Mbps arasında değişen hızlarla ULAKNET'e bağlanmış ve 150.000 İnternet kullanıcılarına hizmet verir bir duruma gelmiştir. ULAKNET omurgası üzerinden adı Cahit Arf Bilgi Merkezi olarak değiştirilmiş olan UBİM tarafından verilmesi düşünülen hizmetler arasında; basılı ve elektronik bilgi kaynaklarına erişimi sağ-

lamak, ulusal veri tabanları hazırlamak ve bunları ağ aracılığıyla kullanıma sunmak, standartlar geliştirmek, eğitim ve danışma hizmetleri vermek de yer almaktadır (Türk... 1998: 69-73).

Öngörülen hizmetler, üniversitelerimizin gereksinim duyacakları her türlü bilgiye erişebilecekleri izlenimini yansıtıyor olmasına karşın, ULAKBİM'in Haziran 1996'da kurulmasından bu yana geçen süre içinde, süreli yayın koleksiyonunda hiç bir iyileştirme yapılmadığı gibi, azaltmalara gidilmiş ve 1998 yılı itibarıyla de tüm süreli yayın abonelikleri iptal edilmiştir. Böylelikle 1983 yılından beri kendi çalışma ortamlarında bulamadıkları süreli yayınları, hiç olmazsa, "YÖK Dokümantasyon Merkezi'nden sağlayabilirim" diye düşünebilen öğretim elemanlarının, artık bu umudu da kalmamış gibidir.

ULAKNET omurgasından sunulabilecek elektronik ortamdaki süreli yayınlarla bu sorunun çözümlenebileceğini ummak gerçekçi olmaktan uzaktır. Elektronik bilgi kaynaklarının kullanıcılar üzerinde olası olumsuz etkileri bir yana, günümüzde yayınlanmakta olan süreli yayınların oldukça sınırlı bir miktarının elektronik kopyaları piyasaya sürülmüş durumdadır. Ayrıca, elektronik bilgi kaynaklarının pazarlanmasına yönelik uygulamalar, üretici firmadan firmaya önemli değişiklikler gösterebilmektedir. Basılı bilgi kaynaklarına sahiplenmek için bir kez ödeme yaparak satın almak yeterli olurken, elektronik bilgi kaynaklarını bir kez satın almak onların sürekli kullanılabilceği anlamına gelebilmektedir. Kimi satıcı firmalar bilgi merkezlerini, bilgi kaynaklarının hem basılı hem de elektronik kopyalarını almaya zorlarken, kimileri elektronik kaynaklardan sınırlı ya da sınırsız yararlanma hakkı vermektedir (Tonta 1998: 3). Özellikle sınırlı yararlanma ortamında, bazen aboneliğini kestiğiniz elektronik ortamdaki bir süreli yayının, abone olduğunuz dönemine ilişkin kayıtlarına erişiminiz de mümkün olmamaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki üniversite kütüphaneleri, kullanıcılarının elektronik bilgi hizmetlerine erişimlerine olanak sağlayan alt yapı çalışmalarını tamamlamış ve bu çerçevede çeşitli modeller geliştirmiş olmalarına karşın, basılı süreli yayın koleksiyonlarından vazgeçememekte, aboneliklerini devam ettirmektedirler.

ULAKBİM'in yakın gelecekte üniversitelerimizdeki araştırmacılara ULAKNET aracılığıyla sunmayı planladığı elektronik bilgi ve belge hizmetleri arasında yer alan " basılı kopyalarına abone olmadığımız dergilerden yapılan belge sağlama istekleri elektronik olarak yurt dışından sağlanacaktır" (Türk ... 1998: 72) ifadesi, 1998 yılında süreli yayın aboneliklerinin ULAKBİM tarafından yenilenmemiş olduğu gerçeği ile bir araya gelince, bundan böyle, TÜBİTAK'ın 1983 yılından bu yana büyük çabalarla oluşturulmuş olan bilimsel ve teknik içerikli basılı süreli yayın koleksiyonunu gözden çıkardığı ve bunun faturasının da, uluslararası düzeyde yayın yapmak için güncel bilgiye erişmesi gereken üniversite öğretim elemanlarına kesildiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Bilginin başlı başına ekonomik bir değer haline gelerek üretimde etkin rol oynamasıyla başlayan değişim rüzgarları, bir yandan "bilgi toplumu" tartışmalarına ivme kazandırırken öte yandan toplumlara ve özellikle de üniversiteleri bilgiye erişim konusunda alt yapı sorunlarını incelemeye, politikalar geliştirmeye ve önlemler almaya yöneltmiştir. Ulusal bilgi politikaları çerçevesinde yaşamsal bir konumu olan üniversitelerin, bilginin hem üreticisi hem de kullanıcısı durumunda olmaları , onların, bilgi merkezleri olarak adlandırılan kütüphanelerle ne denli yoğun ve yapıcı bir ilişki içinde bulunmaları gerektiğini yansıtmaktadır.

Ülkemiz üniversitelerinde hizmet vermekte olan kütüphanelerin yönetsel, mali, personel ve koleksiyon itibarıyla yeterli olmaktan uzak olan konumları, üniversitelerimizde yürütülmekte olan eğitim ve öğretim programları ile araştırma faaliyetlerinin nitelikleri itibarıyla oldukça düşündürücüdür. Kütüphane hizmetleri konusunda standartların saptanmamış olması, her üniversitenin kendi anladığı biçimde bilgi hizmetlerini biçimlendirmesine yol açmış ve kütüphaneler, birkaç üniversitemiz dışında, genellikle üniversite yönetimlerinin desteğinden yoksun kalmışlardır.

Yükseköğretim kurumlarının yönlendiricisi konumunda bulunan Yükseköğretim Kurulu, varlığının gerekçelerini açıklamak için sıklıkla başvurduğu

çağdaş uluslardaki benzer yapılanmalara dikkati çekerken, yurt dışındaki muadil kuruluşların, üniversitelerde eğitim-öğretim ve araştırma çalışmalarının üretkenliğini artırma amacıyla kütüphanelere tanımış oldukları öncelikleri gözardı etmektedir. Örneğin, İngiltere'de tüm üniversitelerin planlanmasından ve mali işlerinin koordine edilmesinden sorumlu olan "*University Grants Committee*", kuruluşundan iki yıl sonra 1921 yılında hazırlamış olduğu raporda kütüphanelerin üniversiteler için taşıdığı önemi şu sözlerle dile getirmiştir: "Bir üniversitenin niteliği ve yeterliliği, bu üniversitenin merkez birimi olan kütüphaneye yaklaşımı ile ölçülebilir. Biz üniversitelerde kütüphanelerin geliştirilmesini yaşamsal öneme haiz bir gereklilik olarak görüyoruz" (University... 1967: 9). İzleyen dönemlerde, UGC'nin önderliğinde oluşturulan çalışma gruplarının hazırlamış oldukları raporlarda belirtilmiş olan kütüphane hizmet standartlarının, üniversite yönetimleri tarafından titizlikle uygulanmaya başladığına tanık olmaktayız. Böylelikle, İngiltere'deki üniversite kütüphanelerinin eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerine ilişkin "olmazsa olmaz" konumu ortaya çıkmıştır.

ULAKBİM'in kuruluş gerekçeleri arasında, bu oluşumun küresel bilgi pazarına katılabilmenin ve sanayileşmiş ülkelerle rekabet edebilmenin en önemli koşullarından biri olduğu belirtilmiştir. Gerçekten de 1996'dan bu yana, bilgi ve belge sağlama hizmetlerinin etkinleştirilmesi amacıyla kurulan ULAKBİM ve o'nun 29 Mart 1997'den itibaren de hizmete giren ülke çapındaki ULAKNET omurgası, bu anlamda büyük bir başarıdır. Ancak, ULAKBİM'in gerçekten ulusal bir bilgi merkezi kimliğini kazanabilmesi, bir başka deyişle YÖK'ün öngördüğü "Ülkemiz sathında kurulacak akademik ağ üzerinden tüm kütüphaneler, arşivler, dokümantasyon ve bilgi merkezleri birbirlerine bağlanacak ve kullanıcılar odalarındaki bilgisayar vasıtası ile elektronik ortamda her türlü bilgiye ulaşacaklardır" (Türk... 1997:80) beklentisi, biraz abartılmış olmakla birlikte, süregelen anlayış çerçevesinde oldukça zordur. Bu bağlamda ilk eleştiri; günün koşulları dikkate alındığında, önce üniversite öğretim elemanlarının odaları, odalarında masaları, masalarında da kişisel bilgisayarları olması gerekmez mi sorusunu akla getiriyorsa da, böyle bir yaklaşımın "yapıcı" olmaktan uzak olduğu açıktır. Ancak, olayın özünde üniversitelerimizin ve araştırma kurumlarımızın yerli ya da yabancı

kaynaklı her tür bilgiye erişimi olduğuna göre, üniversite kütüphanelerimizde var olan bilgi kaynaklarının bilgisayar ortamına aktarılmasının yönlendirilmesi konusunda yapıcı çalışmaların, bugüne değin ULAKBİM tarafından yapılmış olması gerekirdi. Bunlar yapılmadığı gibi ilgi konularda standartların oluşturulması ve ortak politikaların geliştirilmesi doğrultusunda da ciddi bir çaba harcanmamıştır. YÖK Dokümantasyon Merkezi'nin kuruluşundaki ağırlıklı gerekçe olan, "üniversitelerin sınırlı mali imkanlarla sağlayamadıkları süreli yayınları bir merkezde bulundurarak hizmete sunma" (Tuncer 1983:70) düşüncesi gözardı edildiğinden, süreli yayın abonelikleri iptal edilmiş ve bilgiye erişim olayının, elektronik bilgi kaynakları ile çözümlenmesi hedeflenmiştir. 1998 yılı itibariyle ULAKBİM'in ödenek yetersizliği nedeniyle öngördüğü, üniversitelerimiz arasında oluşturulacak işbirliği amaçlı bir konsorsiyum yapılanmasında kendisinin desteklenmesi talebi (Türk ...: 1998: 73), bilgi ve belgelere erişim açısından çok yönlü yararlar sağlayabilme potansiyeli taşıyor olmasına karşın, böyle bir yapılanmanın beklentileri gerçekleştirebilmesi için, ULAKBİM'in üniversiteler üzerinde yaptırım gücü olmayan TÜBİTAK yerine, önceden olduğu gibi, Yükseköğretim Kurulu bünyesi içinde yapılanmasının daha anlamlı olacağı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- 1981 Yükseköğretim Reformu ve Altı Yıllık Uygulama Sorunları (1988). Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.
- Bok, Derek (1995). **Yüksek Öğrenim**. Çev. Mustafa Akbulut ve Sekine Karakaş. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.
- Büyükerşen, Yılmaz (1992). "Çağdaş Eğitimi Anlayışı Açısından Türk Eğitim Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerilerine İlişkin Tartışma". **Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite**. Ankara: T.C.Başbakanlık.

- Çelik, Ahmet (1990). **Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri Bilgi Ağı Kurulmasına İlişkin Sorunlar**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.
- T.C. Resmi Gazete**. Sayı No: 22862, 29 Aralık 1996.
- Tonta, Yaşar (1997). Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi. **Bilim ve Teknik**. 31(364): 66-71.
- Tonta, Yaşar (1998). Elektronik Kütüphaneler. **Özel Ulak:ULAKBİM Bülteni**, 1(2), 3+. [Çevrimiçi] <http://ulakbim.gov.tr/özel-ulak/enformas.html> [1999, Mayıs 15]
- Toplu, Mehmet (1992). Üniversite Kütüphanelerinin Bilimsel Araştırmadaki İşlevi ve Türkiye Gerçeği(2). **Türk Kütüphaneciliği**. 6 (2): 89-107.
- Tuncer, Nilüfer (1983). "Üniversite Kütüphanelerinin Merkezleştirilmesi Konusunda Yükseköğretim Kurulu'nun Görüşü ve Yükseköğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi". **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, 32(2):69-72
- Türk Bilim ve Teknoloji Politikası, 1993-2003** (1993). Ankara: TÜBİTAK.
- Türk Yükseköğretim Sistemi 1994-95'den 1995-1996'ya Çalışmalar** (1997). Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
- Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu** (1998). Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.
- Türkiye Bilgi Merkezi Rehberi**, (1992). Ankara: TÜBİTAK
- Türkiye Bilgi Merkezi Rehberi**, (1994). Ankara: TÜBİTAK
- Türkiye Bilgi Merkezi Rehberi**, (1996). Ankara: TÜBİTAK
- Türkiye Bilgi Merkezleri Rehberi** (1998). Ankara: ULAKBİM.
- Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikaları ve TÜBİTAK Misyonu** (1997). TÜBİTAK BTP 97/03. Ankara: Yükseköğretim Kurulu.
- University Grants Committee (1967). **Report of the Committee on Libraries** (Parry Report). London: HMSO.
- Withers, F.N (1988). **Kütüphane Hizmeti Standartları** (Milletlerarası Bir İnceleme). Çev. Sönmez Taner ve Aysel San. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.